

Barbara Cassin
ÉLOGE DE LA
TRADUCTION
Complicuer l'universel

Paris (Fayard) 2016, 246 str.

Kniha Barbary Cassin nese titul *Chvála překlada. Komplikovat universalitu*. Již tím je naznačeno, že se bude jednat o klasické téma a klasický žánr – universalita a chvála, téma filosofické, žánr rétorický. K tomu se přidává *překlad* a infinitiv *komplikovat*. Jedná se tedy o chválu překlada, jejímž cílem je komplikovat universalitu. Kniha však není jen prostou chválou překlada, ale více než cokoli jiného doslovem k filosofickému *Slovníku nepřeložitelných výrazů*, který vyšel péčí autorky v roce 2004.¹

Barbara Cassin je filoložka a filosofka, zkoumá jazyk, sílu slov a vztah jazyka a bytí, zaměřuje se na německou fenomenologii a řeckou sofistiku: mimo jiné je autorkou knihy *Sofistický efekt*.² Z této perspektivy také přistupuje k otázce universality. Ta pro ni není pouze věcí teorie, ale týká se i jisté praxe, praxe, jež má právě komplikovat universalitu a jejíž podmínky a možnosti je třeba zkoumat. Do svého

tázání pak Cassin zahrnuje především svoji vlastní praxi akademické filosofky a nejobecněji se tedy ptá, jak dnes provozovat, tady a teď, humanitní vědy. Tady a teď, ve světě, jenž je poznamenán zkušeností totalitních režimů a jemuž dnes hrozí, že se rozpadne a rozdělí do uzavřených celků založených na exkluzivně chápané identitě. Cassin proto chce nabídnout určitou možnost, jak myslet universalitu, aniž by se jednalo o universalitu Jednoho, o universalitu výlučnou, která se představuje jako universalita pro všechny, ačkoli vždy přísluší pouze některým, a stírá tak rozdíly (38–43).³ Řešením je podle Cassin konsekventní relativismus, tzn. takové myšlení, které vystupuje z binarity pravda / lež a které se zakládá na komparativu *lepší pro* (meilleur pour).

„Konsekventní relativismus vede k přehodnocení⁴ vztahu mezi principem sporu, spojeného s exkluzivní a nutnou Pravdou, a principem dostatečného důvodu (principe de raison), spojeného s pravdami různých úhlů pohledu a intencí. Vede současně k odstranění privilegia Jednoho zakotveného v rozumu, který je integrální a integrující, božský a božsky matematický, a k sesazení úhlu pohledu sjednocujícího všechny úhly pohledu. Nebo také: rozdíl mezi pravdami rozumu, nutný-

¹ B. Cassin (vyd.), *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*, Paris 2004.

² B. Cassin, *L'Effet sophistique*, Paris 1995.

³ Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzovaného svazku.

⁴ Cassin zde užívá výrazu „remettre sur le métier“, který používá také Nicholas Boileau ve svém *Umění básnickém* (1674): „Hâtez-vous lentement, et sans perdre courage, / Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage.“ Konsekventní relativismus tedy vede k postupu, který se řídí poetikou francouzského klasicismu.

mi a universálními, a pravdami faktu, které jsou kontingentní, se mění, pokud máme za to, že reálné a racionální mají variabilní definici.“ (157)

Takový relativismus⁵ je, jak se snaží Cassin ukázat, vlastní zejména na práci překládání (150, 158–162, 223–226). Překlad totiž podle ní nutně vede k objevování oblasti pomezí (entre), oblasti mezi dvěma či více jazyky, mezi dvěma či více možnými překlady. Pomezí zároveň ve francouzštině odkazuje ke slovesu *vstoupit* (entrer) a vybízí nás k pohostinnosti. Pomezí je jisté zastavení, čistý údiv, jenž umožňuje vstoupit v úvahu druhého. Podle Cassin je překlad „uměním nakládání s rozdíly“ (223), „odpovědí na identitární a výlučné nacionalismy, naroubované na zločinného ducha jazyka“ (220). Praxe překladu ukazuje, že zde není neredukovatelná esence jazyka. Jazyk, o němž se uvažuje v pojmech esence, se totiž může stát pouze „mým“ jazykem, nejlepším či nadřazeným, který jako jediný může vyslovovat Pravdu, protože je bližší Bytí (43–48, 60–62).

Překlad naopak umožňuje jazyky srovnávat, nacházet cesty pro přenos smyslu, objevovat to, co nelze přeložit, a je tedy protikladem toho, co někteří nazývají globish (global English), která se stala světovým jazykem komunikace a evaluace a která redukuje ostatní jazyky, včetně angličtiny samotné, na pouhé dialekty. Proto, píše Barbara

Cassin, je nezbytné zaměřit se na nepřeložitelné výrazy, které jsou „sémantickými a syntaktickými symptomy rozdílu mezi jazyky v jejich vůli přecházet jeden do druhého. Nepřeložitelné není to, co se nepřekládá, ale to, co neustále (ne)překládáme“ (54). Překlad by tak podle Cassin mohl sloužit jako nové paradigma humanitních věd. Žádný z jazyků humanitních věd by v takovém paradigmatu nebyl považován za nadřazený, vzájemné překládání by umožňovalo nejen rozvíjet konkrétní jazyky (Cassin poukazuje např. na překlad *Slovníku nepřeložitelných výrazů* do ukrajinštiny nebo do arabštiny, 73–74), vyhnout se jak globish, tak nacionalismu, ale především se zaměřovat na nepřeložitelné, a jak píše Cassin, neustále je (ne)překládat, filosofovat v jazycích (philosopher en langues, 75).

Celkový záměr knihy je jistě dobrý a chvályhodný, nicméně to nestačí k tomu, aby byla dobrá a chvályhodná i kniha sama. Jisté podezření vzbuzuje už sám název: chvála překladu. Pokud se čtenář podívá do obsahu, zjistí, že se kniha skládá z chvály řečtiny, chvály nepřeložitelných výrazů, chvály homonymie a chvály konsekventního relativismu. Chválu překladu tak musí čtenář rekonstruovat z uvedených čtyř chvál, jejichž vztah k překladu není zcela zřejmý. Tyto chvály nadto pojednávají nesmírně široké spektrum otázek – hovoří

⁵ Otázkou je, v čem spočívá konsekventnost tohoto relativismu. Domnívám se, že Cassin se snaží relativismus formulovat tak, aby jí umožňoval nejen hájit pluralitu, ale aby také nebylo možné nařknout ji ze skepticismu. Konsekventní relativismus je pak pro Cassin politický, nakolik je vždy třeba volit, nelze se zdržet úsudku, ale je nutné vybrat to, co je v dané situaci lepší (meilleur pour).

se zde o roli staré řečtiny na druhém stupni francouzských základních škol, o Heideggerově ontologii, o Gorgiově spise *O nejsoucím*, o počítačově asistovaném překladu a *semantic Web*, o řeckém slovese *einai* a anglickém *to be*, o Desmondovi Tutu a lidu Bizona, o teorii jazyka Wilhelma Humboldta, o uprchlících a především se téměř na každé straně chválí *Slovník nepřeložitelných výrazů*.

Z ediční poznámky na konci knihy se pak dozvídáme, že kniha je souborem dvanácti článků, které vesměs vyšly v odborných časopisech či monografiích (241). Následkem toho pak text, který měl být chválou, tedy rétorickým textem spadajícím do epideiktického žánru, často vypadá spíše jako text filosofický a akademický. Jedná se tedy o smíšení žánrů, bohužel o smíšení, které je nevyvážené a ne zcela přesvědčivé, protože se dané žánry vzájemně ruší.

Příkladem může být kapitola *Chvála homonymie*. Cassin zde chválí to, co je vyloučeno Aristotelovým principem sporu, zejména tedy homonymii a amfibolii. Homonymii chápe Cassin právě podle Aristotelovy definice, která se liší od dnes běžného pojetí této figury: zdá se, že je pro ni spíše něčím, co bychom označili za přenesený význam. Následuje interpretace IV. knihy Aristotelovy *Metafyziky*, kde je princip sporu definován.⁶ Svůj výklad tohoto principu autorka shrnuje takto: „Platí totiž vždy jen jedno: buď oponent říká něco, co má jen jeden jediný smysl,

mluví jako Aristotelés a podrobuje se principu [sporu], nebo to odmítne, ale v takovém případě už dokonce ani nemluví, nevyhovuje definici člověka jakožto živočicha obdařeného logem, stává se rostlinou.“ (117)

Argumentace je ale příliš stručná, než aby bylo možné ji komentovat či postavit k ní protiargument. Způsob, jakým je celý problém prezentován, zakrývá, jak autorka dospěla ke svému závěru, čtenář není přesvědčován pomocí argumentace, ale je nucen uvěřit a přijmout hypotézu, aniž by mu byl dán prostor myslet. Hypotéza, že „překlad ... pravidelně porušuje pravidlo sporu“ (113) tak není přesvědčivě prokázána. Za účelem chvály se zde totiž představuje filosofická hypotéza, ale právě kvůli tomu, že se jedná o chválu, je podrobná argumentace vyloučena. V místech, kde by bylo třeba apelovat na rozum (ono rétorické *docere*), se text stává rétorickým evičením, a naopak, místo apelu na emoce (*delectare*) je čtenáři prezentován složitý filosofický problém, který si žádá značné předchozí znalosti.

Tato žánrová směs tak vyvolává ne zcela šťastný dojem, protože se zdá být ze všeho nejspíše esoterickou publikací určenou francouzským milovníkům filosofie. Filosofie je představována jako tajné vědění, řečtina se stává tajemným jazykem zjevení, jenž musí být podroben výkladu autorky, podobně jako jsou vnitřnosti obětního zvířete podrobeny výkladu haruspika. Cílem se pak nezdá být to, aby čtenář lépe

⁶ Aristotelés, *Met.* IV,3,1005b19–20, 4,1006a11–25, 1006b7–9. Autorka odkazuje na svou analýzu příslušných pasáží v knize *La Décision du sens: le livre Gamma de la Métaphysique d'Aristote*, vyd., přel. a kom. B. Cassin – M. Narcy, Paris 1989.

chápal, ale spíše to, aby bylo předvedeno vědění autorky, která neváhá chválit svou vlastní práci.

Jakožto určitý dodatek ke *Slovníku nepřeložitelných výrazů* tak kniha *Éloge de la traduction* pokračuje ve zkoumání povahy nepřeloži-

telného. Poněkud ironicky však kniha sama představuje příklad kategorie do *Slovníku nezahrnuté*: je totiž nepřeložitelná, protože nemá smysl ji překládat.⁷

Edita Wolf

⁷ Recenze byla přednesena při příležitosti Revue des livres pořádané CEFRES (USR 3138 CNRS–MEAE) 1. června 2016.